

Motivacija vojnika – bitna pretpostavka uspešnosti obuke i vaspitanja

(Dr Dragoljub Damnjanović, *Motivacija vojnika u obuci i vaspitanju*,
Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1989)

Potpukovnik dr VOJISLAV STOJKOVIĆ

Sredinom 1989. godine, Vojnoizdavački i novinski centar izdao je knjigu *Motivacija vojnika u obuci i vaspitanju*, autora pukovnika dr Dragoljuba Damnjanovića. Recenzenti knjige bili su pukovnik mr Aleksandar Pavlović i potpukovnik mr Velibor Milojević.

Već i naslov knjige ukazuje na izuzetnu aktuelnost problematike koju ovaj rad obuhvata. Naime, savremena psihološko-andragoška teorija i edukativna praksa saglasni su da je uspešnost obrazovanja određena trijadom koju čine: (1) objektivni uslovi vaspitno-obrazovnog rada; (2) kognitivne sposobnosti, i (3) motivacija onih koji uče. Najnovija istraživanja, kod nas i u svetu, pokazuju da su najveće rezerve za daljnje povećanje rezultata nastave sadržane u potencijalu koji nosi motivacija za učenje, studiranje i osposobljavanje. No, problem je svakako u tome što je motivacija složen i nedovoljno istražen fenomen.

Kad je reč o motivaciji vojnika u obuci i vaspitanju, pored opštih, deluju i dodatni, posebni razlozi koji urgentno zahtevaju istraživanja u toj oblasti. *Prvo*, borbena gotovost i osposobljenost svake savremene armije jeste direktna funkcija obučenosti vojnika, jedinica i starešina, te je borbena obuka jedan od najznačajnijih segmenata pripreme za rat, odnosno odbranu zemlje. *Drugo*, iskustva iz lokalnih ratova posle drugog svetskog rata pokazuju da je strategija

pripreme za rat iznad strategije njegovog neposrednog izvršenja. I *treće*, kao naš specifikum, kriza u kojoj se naše društvo nalazi svom silinom deluje na svest mladih, što nije bez odraza na odnos mlade populacije prema JNA, a time i prema borbenoj obuci i kao osnovnom sadržaju služenja vojnog roka.

Očito da je autor ovog rada imao i dovoljno sluha za aktuelno, ali, zašto ne reći, i dovoljno hrabrosti da se upusti u istraživanje složenih i nadasve osetljivih problema motivacije vojnika. Složenih zato, jer je motivacija po svojoj suštini složen i nedovoljno istražen polidisciplinarni fenomen. A osetljivih zato što je motivaciju vojnika u obuci i vaspitanju u JNA nemoguće odvojiti od stavova vojnika prema odbrani zemlje i temeljnih vrednosti na kojima počiva naše društvo.

Knjiga *Motivacija vojnika u obuci i vaspitanju* jeste rezultat autorovih obimnih teorijskih i empirijskih istraživanja, većim delom sintetizovanih u njegovoj doktorskoj disertaciji odbranjenoj u Visokoj vojnopolitičkoj školi Jugoslovenske narodne armije. Nevelikog je obima, oko 200 stranica sa priložima, a strukturirana je u tri osnovna dela: I *Teorijske osnove motivacije vojnika*; II *Sociopsihološke karakteristike mladih*, i III *Idejna (vrednosna) i didaktičko-metodička zasnovanost obuke i vaspitanja kao faktor motivacije*. Na kraju autor daje rezime, priloge koji se odnose na rezultate empirijskog istraživanja i literaturu kojom se koristio.

Prvo poglavlje obuhvata teorijske osnove motivacije. Teorija motivacije je bila neophodna autoru kao polazna osnova empirijskog istraživanja. Bez nje, kako autor kaže, istraživačko mišljenje bi zalutalo, pogotovo ako o nekom problemu ima mnogo pojedinačnih, čak i suprotstavljenih teorija, kao što je to slučaj sa motivacijom. S druge strane, teorija motivacije je neophodna i čitaocu, odnosno korisniku ovog priručnika, kao polazna osnova za razumevanje rezultata do kojih je istraživač došao i koje mu nudi na korišćenje i primenu. Međutim, ona može da zadovolji samo prvi, a ne mora obavezno i drugi zahtev. Čini se da je to upravo slučaj sa prvim poglavljem ovog rada. Naime, u pripremi empirijskog istraživanja autor je morao sagledati svu složenost teorije motivacije, sve značajnije i različite pristupe i

pravce, tim pre što je problem interdisciplinaran – psihološki, sociološki, andragoški, didaktički i drugi. On je to i učinio. U tome je uspeo, jer bi inače u empirijskom delu istraživanja zalutao, a nije. Međutim, teorijske osnove, date u formi kako je to u ovom poglavlju učinjeno, nisu dovoljan garant da i čitalac knjige neće zalutati. Očito da se ovde radi o nivou prezentacije i o neophodnosti transformacije istraživačkog materijala u edukativni tekst koji mora biti razumljiv i prihvatljiv za čitaoce.

U želji da obuhvati sve ili mnogo, autor knjige je na relativno malom prostoru (31 stranica), izneo i suviše različitih pravaca, varijanti i tumačenja teorije motivacije.¹

Svakako vrednost ovog teksta je u tome što će užem stručno-naučnom krugu onih koji se bave problemom motivacije učenja biti jasno koje od razmatranih teorijskih pravaca autor uzima kao polazište empirijskog dela istraživanja i zbog čega se tako opredelio. Za širi krug korisnika veći deo ovog poglavlja ostaće manje jasan i razumljiv.

Bez obzira na to, najznačajnije je istaći da autor u prvom poglavlju: (a) razmatra različite pristupe pojmu motivacije; (b) definiše motivaciju i određuje njen odnos prema srodnim pojmovima; (c) interpretira i komentariše kognitivnu teoriju motivacije, socijalnu teoriju motivacije i materijalističko-dijalektičku teoriju potrebe; (d) daje klasifikaciju motiva.

Nakon svih razmatranja autor zaključuje da se na osnovu iznetih stavova u teorijama motivacije ne može doći do zajedničkih fizioloških, psiholoških i sociopsiholoških osnova koje bi omogućile dijalektičku sintezu jedinstvene teorije motivacije. Zbog toga kao teorijsko opredeljenje i polazište daljeg empirijskog istraživanja uzima marksističke stavove o čoveku iz kojih izvodi osnovne ljudske potrebe, a one, prema autorovim nalazima, jesu:

¹ Ilustracije radi, na sedam stranica (str. 22–29) razmatra se jedanaest varijanti kognitivne teorije motivacije i više podvarijanti. Pri tom se, u osnovnom tekstu, iznose mišljenja i pristupi sledećih teoretičara: Olporta, Berlajna, Festingera, Hajdera, Vinera, Atkinsona, Levina, Roteru, Tolmana, Vruma, Loka, Mek Rejnoldsa, Fil Evansa, Mek Klilenda, Kegana, Vajta, Endžela, De Čermsa, Desaja, Kruglanskog, Hala i Hanta (ukupno 22).

»1) potreba za slobodnim, stvaralačkim radom kao izvorom svog čovekovog bogatstva, zadovoljstva, samoodređenja;

2) potreba za društvenim životom u kome čovek sebe podružtvljava u meri u kojoj je i samo društvo slobodno;

3) potreba za samoostvarivanjem, samorealizacijom i samodelatnošću u Marksovom smislu — čovek se može očekivati samo ako je podružtvljen«. (str. 36)

U drugom poglavlju knjige razmatraju se sociopsihološke karakteristike mladih. Ovim poglavljem autor se približava osnovnom problemu i predmetu istraživanja — motivaciji vojnika u obuci i vaspitanju. Istovremeno, takvim pristupom potvrđuje svoje metodološko opredeljenje i sledi dijalektičku metodu — od opšteg, preko posebnog, ka pojedinačnom. Opšte je sadržano u teorijskoj osnovi motivacije, čiju okosnicu sačinjava materijalističko-dijalektička teorija potrebe. Značenje posebnog imaju sociopsihološke karakteristike mladih, koje su istorijski, društveno, politički i prostorno određene sadašnjom populacijom omladine SFRJ. Treći element dijalektičke relacije — pojedinačno, predstavlja motivacija vojnika u obuci i vaspitanju, što je ujedno i osnovna autorova preokupacija.

Autor definiše bitne odrednice društvenog bića mlade generacije i društvenog položaja vojnika u armiji, a zatim u najkraćim crtama razmatra društveno-političke i psihološke karakteristike uzrasta vojnika. S obzirom na to da drugo poglavlje obuhvata svega deset stranica, autor je uspeo da dâ samo osnovne naznake ove problematike. Budući da sociopsihološke karakteristike mladih bitnije utiču na motivaciju vojnika u obuci, verovatno je trebalo reći i znatno više, tim pre što se neke sociopsihološke karakteristike današnje generacije mladih razlikuju od prethodnih. Naime, ova generacija odrasta i sazreva u vremenu čije je bitno obeležje kriza (ekonomska, politička, društvena, moralna i dr.).

Pored ove opšte napomene, neki stavovi izneseni u ovom poglavlju provociraju čitaoca na konkretnu polemiku. Na str. 43. autor kaže da, posmatrano sa istorijsko-klasnog stanovišta, status adolescencije »je više imao, a i danas

ga ima, samo onaj deo mladih koji se nije uključivao u proizvodni rad radi održavanja svoje egzistencije za razliku od drugog dela koji je to morao da čini, a samim tim nije imao vremena da postepeno prelazi iz sveta mladosti u svet rada«. Vezujući adolescenciju samo za proizvodno-radni status pojedinaca, pa makar to bilo i sa istorijsko-klasnog stanovišta, autor pravi grešku. Jer, adolescencija je nezaobilazan period u razvoju ličnosti lociran između puberteta i odraslog, a obuhvata, pored socijalno-radnog, i biološko, emocionalno i intelektualno sazrevanje.²

Status rad-nerad, odnosno zaposlenost-nezaposlenost, sam za sebe ne može određivati da li je neko adolescent ili nije, dakle da li je neko mlad ili odrastao.

Na izvestan način diskutabilna je i definicija omladine »kao društvene grupe čiji su članovi postigli fizičku i psihičku zrelost i pripremaju se u porodici i vaspitno-obrazovnim institucijama za budući poziv, pri čemu se još uvek nalaze u ekonomskom, a samim tim i drugom, zavisnom položaju«. (str. 44) U toj definiciji diskutabilan je stav da su članovi te društvene grupe postigli fizičku i psihičku zrelost, a da su u ekonomskom i drugom podređenom položaju.³

Treće poglavlje knjige – *Idejna (vrednosna) i didaktičko-metodička zasnovanost obuke i vaspitanja kao faktor motivacije*, jeste ključno i težišno. U njemu autor iznosi rezultate do kojih je došao obimnim empirijskim istraživanjem, daje njihovu interpretaciju i izvodi zaključke.

Po svom značaju i dometu izdvajaju se delovi poglavlja u kojima autor razmatra: (1) stavove vojnika prema osnovnim društvenim vrednostima; (2) osnovne nivoe motivacije; (3) osnovne motive vojnika u obuci i vaspitanju; (4) stavove vojnika prema obuci i vaspitanju značajne za razvijanje motivacije; (5) didaktičko-metodičke faktore u razvijanju

² Prema F. Pegeleru i M. Mersu nakon adolescencije sledi stupanj adulatacije (od 18. do 21. godine života) koji čini prelaznu fazu između mladalaštva i odraslog, tek nakon koga ličnost poseduje kompletnu razvijenost — biopsihičku, socijalno-političku i radnu. (Videti: Dr Borivoj Samolovčev, *Opšta andragogija*, Sarajevo, 1979, str. 165).

³ Donja granica psihičke (intelektualne i emocionalne) i fizičke zrelosti je različita, za većinu je oko osamnaeste godine života, a omladini mogu pripadati i članovi koji su ekonomski neovisni. Određenje koje daje autor bitno smanjuje broj članova ove društvene grupe.

motivacije, i (6) osnovne smetnje vojnika u obuci i vaspitanju.

Ispitujući stavove vojnika prema temeljnim društvenim vrednostima, kao jednu od bitnih pretpostavki motivacije vojnika, autor je ispitanicima u uzorku⁴ ponudio skalu stavova koja je sadržala 20 tvrdnji, a zatim je statističkim postupkom faktorske analize izdvojio četiri osnovna faktora koji, po njemu, povezuju svih 20 manifestnih varijabli (tvrdnji iz skale sudova koje predstavljaju njihov spoljni izraz). Na takav način autor je dobio rang temeljnih vrednosti društva prema kojima ispitanici imaju najpozitivnije stavove, a on je sledeći: (1) stavovi prema spoljnoj politici i odbrani zemlje (94,92%);⁵ (2) stavovi prema samoupravljanju (91%); (3) stavovi prema SKJ i radničkoj klasi (85,96%); (4) stavovi prema marksizmu (85%).

Ovako visoko pozitivni stavovi vojnika prema vrednostima, koje autor definiše kao temeljne za naše društvo, iznad su očekivanja i iznad rezultata dobijenih u nekim sličnim istraživanjima.⁶ Zbog toga ovi rezultati pobuđuju interesovanje. Ali, autor ne omogućava uvid u skalu sudova, odnosno tvrdnje (manifestne varijable) za koje su se ispitanici opredeljivali, pa čitaoci neće moći zadovoljiti svoju ljubopitljivost. Isto tako nije jasno po kom kriteriju je autor manifestne varijable vezivao za konkretne temeljne vrednosti, da li su one (nesvrstana politika, samoupravljanje i dr.) kao temeljne izvedene autorovim zaključcima ili na neki drugi način.⁷ Također se postavlja i pitanje da li su se ispitanici mogli opredeliti i za neke tvrdnje iz kojih bi se mogle izvesti temeljne vrednosti opšteg značaja za svako društvo, pa i za naše (kao npr. lične slobode i prava čoveka i sl.), a ako jesu sa kojim od četiri faktora ih je autor vezao (za samoupravljanje ili neki drugi).

⁴ Uzorak je iznosio 2.728 vojnika na odsluženju vojnog roka u JNA.

⁵ Broj u zagradi predstavlja aritmetičku sredinu, tj. prosek podataka prikupljenih istraživanjem.

⁶ Npr., *Mlada generacija osamdesetih godina*, Beograd, CDI CK SKJ, br. 66/86, kao, i neka koja i autor navodi. (str. 68)

⁷ Naime, u postupku izvođenja ove vrste zaključaka moguća je, a i česta, greška u metodologiji poznata pod nazivom *saltus in concludendo*. Svakako, to ovde ne mora biti slučaj.

Mora se postaviti i pitanje zašto je autor povezivao više faktora u jedan, tj. spoljnu politiku i odbranu zemlje, odnosno SKJ i radničku klasu. Naime, isti čovek može da ima krajnje negativan stav prema spoljnoj politici, a istovremeno visoko pozitivan stav prema odbrani zemlje, tj. on bi svoju zemlju branio bez obzira na to što smatra da njena spoljna politika nije dobra.⁸ Isto važi i za sintezu stava prema SKJ i radničkoj klasi koji mogu biti, a često i jesu, disparatni.

Na osnovu visoko pozitivnih stavova vojnika prema sistemu vrednosti društva, autor izvlači dva moguća zaključka: »Ako odnos vojnika prema obuci i vaspitanju izvire iz sistema vrednosti društva, onda idejnost i vaspitna usmerenost treba da prožimaju sve sadržaje nastavnih predmeta, čitavu organizaciju i metodiku i rukovođenje i komandovanje u celini«. (str. 77) Ovom se zaključku zaista nema šta dodati. Međutim, drugi zaključak je vrlo diskutabilan. Autor kaže: »Moguća je i obrnuta situacija: da osnovne društvene vrednosti potencijalno snažno deluju kao motivaciona snaga vojnika, što prikazani rezultati istraživanja i pokazuju, ali da zbog nedovoljne stručnosti starešina, njihove nemotivisanosti, neumešnog rada s ljudima i sl. da ne ispolje svoje dejstvo«. (str. 77–78)

U daljem tekstu ovog poglavlja autor razmatra rezultate svog istraživanja koji su u najdirektnijoj vezi sa neposrednom realizacijom obuke, pa će zbog toga verovatno biti i najinteresantniji širem krugu korisnika ovog priručnika.

Ispitujući nivoe motivacije autor je utvrdio rang komponenata koje najdirektnije utiču na motivaciju vojnika u obuci i vaspitanju. To su: (1) cilj i gradivo; (2) nastavnik i metodika; (3) unutrašnja motivacija, i (4) »spoljašnja« motivacija. U tom delu izdvojeno razmatra svaku od komponenata i daje brojne korisne informacije starešinama neposrednim organizatorima i realizatorima procesa borbene obuke i vaspitanja vojnika.

Centralno mesto u istraživanju didaktičko-metodičkih faktora u razvijanju motivacije u obuci i vaspitanju ima

⁸ Kad je reč o politici i podeli na spoljnu i unutrašnju, zašto je autor izostavio unutrašnju politiku kad od nje zavisi spoljna, a ne obrnuto.

deo kojim autor ispituje ocene, preferencije i uopšte odnos prema četiri ključne predmetne oblasti borbene obuke i vaspitanja.

Vojnici, prema ovom istraživanju, najviše vole, cene i prihvataju predmet naoružanje sa nastavom gađanja, njegovi sadržaji su najinteresantniji, najviše su zadovoljni načinom realizacije, stručnim znanjima starešina koji ga izvode i dr. Na drugom mestu su stručni predmeti roda (službe) koji su približni ocenama predmeta naoružanje sa nastavom gađanja. Taktička obuka je na trećem mestu i nešto se više udaljava od stručnih predmeta. Političko obrazovanje i vaspitanje u svim faktorima i metodičkim elementima je sa najnižim stepenom zadovoljstva i preferencije vojnika. Vojnici, kako kaže autor, najmanje vole predmet političko obrazovanje i vaspitanje, jer gradivo je najmanje interesantno, najmanje su zadovoljni načinom izvođenja nastave, stručnim znanjima starešina koji ga izvode, svojom aktivnošću u njemu i dr. Interpretiranjem ovih rezultata autor pokušava da odgovori zašto je to tako.

Između ostalih rezultata, koji se prezentiraju u ovom poglavlju, pažnju će privući i deo koji se odnosi na osnovne smetnje vojnika u obuci i vaspitanju. Na prvom mestu vojnici ističu grupu smetnji koja je sadržana u formulaciji »zapošljavanje vojnika samo da bi se nešto radilo«.

Suprotno tome, istraživanje osobina komandira značajnih za razvijanje motivacije vojnika pokazuje da je najpoželjnija osobina sadržana u negovanju drugarskih odnosa, saradnje i poverenja u ljude.

Na kraju prikaza ovog težišnog i najobimnijeg poglavlja (ukupno 113 stranica) može se izreći još jedna generalna opaska. Očito da je autor vrstan poznavalac metodologije istraživačkog rada. Verovatno zbog toga, znajući njen značaj, nije hteo, ili nije mogao, odvojiti put dolaženja do rezultata od samih rezultata. Ali, kad je reč o knjizi (priručniku), sintetičko iznošenje rezultata i njihova interpretacija, uz stalno objašnjavanje metodologije kojim su dobijeni, predstavljaće ozbiljan problem za čitaoca. S obzirom na namenu priručnika, bolje bi bilo da se autor pridržavao starog pravila koje kaže — metodologija je

skela pomoću koje se gradi kuća, a kad je kuća završena skela se odbaci, a kuća koristi.

Generalni zaključak o ovoj knjizi, najkraće izrečen, mogao bi da glasi: (1) ovom knjigom obuhvaćeno je i obrađeno značajno područje koje je do sada bilo izrazito deficitarno literaturom; (2) deo rada koji je najdirektnije vezan za neposredni proces obuke i vaspitanja vojnika i konkretne probleme najbolje je obrađen; (3) sve eventualne primedbe na rad, delom izrečene i u ovom prikazu, proizvod su složenosti i osetljivosti problema koji je radom obuhvaćen.

I na kraju, potrebno je odgovoriti i na pitanje da li će i koliko ovaj priručnik poslužiti, kako sam autor u uvodu kaže, starešinama, komandirima, komandantima, pomoćnicima za politički rad i nastavnicima vojnih škola u njihovom radu na poboljšanju motivacije vojnika u obuci i vaspitanju. Neosporno je da hoće. Koliko? Na to pitanje mogu odgovoriti samo oni kojima je priručnik namenjen.

S U M M A R Y

MOTIVATION OF SOLDIERS – ESSENTIAL PREREQUISITE FOR EFFECTIVENESS OF TRAINING AND EDUCATION

(D Sc Dragoljub Damjanović, *Motivacija vojnika u obuci i vaspitanju* – Motivation of Soldiers in Training and Education, Vojnoizdavački i novinski centar, Belgrade, 1989)

The book *Motivacija vojnika u obuci i vaspitanju* (Motivation of Soldiers in Training and Education) of D Sc Dragoljub Damjanović, Colonel, was written as a result of comprehensive research of concrete and actual problems of motivation of soldiers in the process of combat training and education in the YPA. The book contains: (1) theoretical foundation of motivation – cognitive and social theory of motivation, and materialistic-dialectical theory of need; (2) socio-psychological characteristics of young people – the social entity of new generation, position of the young men in the Army, socio-political and psychological characteristics according to the soldiers' ages; (3) conceptual and didactical foundation of training and education as a factor of motivation – this is the principal part of this work in which the author presents the results of his empirical research.

R É S U M É

LA MOTIVATION DES SOLDATS – PREALABLE ESSENTIEL
A L'EFFICACITE DE L'ENTRAINEMENT ET DE L'EDUCATION

(Dr Dragoljub Damnjanović *Motivacija vojnika u obuci i vaspitanju* publié par
Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1989)

Le livre *La motivation des soldats pour l'entraînement et l'éducation*, sorti sous la plume du Colonel Dr Dragoljub Damnjanović, est le résultat d'une ample recherche empirique sur les problèmes concrets et actuels de la motivation des soldats dans le processus d'entraînement de combat et d'éducation dans l'APY. Le livre contient: (1) les bases théoriques de la motivation – la théorie cognitive et sociale de la motivation et la théorie matérialiste-dialectique des besoins; (2) les caractéristiques socio-psychologiques des jeunes – l'être social de la jeune génération, la position des jeunes dans l'Armée, les caractéristiques socio-politiques et psychologiques des tranches d'âge que représentent les soldats; (3) fondements idéels et didactique-méthodique de l'entraînement et de l'éducation en tant que facteur de motivation – qui est à la fois la principale partie du travail dans le cadre duquel l'auteur offre l'interprétation des résultats de sa propre recherche empirique.

P E З Ю М Е

МОТИВИРОВКА СОЛДАТ – СУЩЕСТВЕННАЯ ПРЕДПОСЫЛКА
УСПЕШНОСТИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

(Д-р Драголюб Дамьянович, *Мотивировка солдат в обучении и воспитании*, Војноиздавачки и новински центар, Белград, 1989)

Книга *Мотивировка солдат в обучении и воспитании* автора полковника д-р Драголюб Дамьяновича создавалась в результате объемистого эмпирического исследования конкретных и актуальных проблем мотивировки солдат в процессе боевого обучения и воспитания в ЮНА. Книга содержит: (1) теоретические основы мотивировки – познавательная и социальная теории мотивировки и материалистическо-диалектическая теория потребности; (2) социально-психологические характеристики молодых – общественное существо молодого поколения, положение молодых в армии, общественно-политические и психологические характеристики возраста солдат; (3) идейную и дидактико-методическую обоснованность обучения и воспитания, как фактор мотивировки – вот в чем заключается основная часть труда, в рамках которой автор толкует результаты собственных эмпирических исследований.